PANURUS

50 ÅRS JUBILÆUM 1967-2017

FUGLE OG NATUR I SØNDERJYLLAND
OAS & DOF SØNDERJYLLAND

51. ÅRGANG **2017** **NR 4**

INDHOLDSFORTEGNELSE

GENERALFORSAMLING I OAS	4
OPSLAGSTAVLEN	5
SET OG HØRT SIDEN SIDST	6
GREEN SCREEN 2017	7
SJÆLDEN DYKAND HYBRID	8
INDEX FOR PANURUS	10
OAS FUGLERALLY 2017	11
EN FUGLEKIGGER I GRØNLAND	12
URFUGLENE I SØNDERJYLLAND UDDØDE TO GANGE	15
ÅRSMØDE OG GENERALFORSAMLING I DOF SØNDERJYLLAND	18
FORMANDENS KIKKERT	20
KOM GODT I GANG MED DOF BASEN	22
GPS MÆRKNING AF SORTSPÆTTER	30
FRA GUNNARS HAVE	33
HVOR GODT ER DE DANSKE SKOVE BESKYTTEDE	34
SENT YNGLENDE ISFUGLE PÅ ALS	36

Forsidebillede

Skægmejse
Egon Iversen, Trillen /2017

Bagsidebillede

Vandstær
Bent Hylsebeck, Tønder 2017

NU KLATRER SPÆTMEJSEN VESTPÅ I DE DANSKE SKOVE

Af Jan Skriver

Spætmejsen breder sig til hele landet, viser tal fra DOF. Den adrætte fugl bosætter sig i stigende grad i haver og parker. Og den flytter mod vest og nord i hovedlandet, hvor den etablerer territorier, også i yngre skovområder, der tidligere var uden spætmejser. Den adrætte spætmejse har ellers stort set udelukkende været knyttet til Danmarks ældre løvskove mod øst i Jylland og på øerne.
Kilde: Dansk Ornitologisk Forening
http://www.dof.dk/om-dof/nyheder?nyhed_id=1607

FORORD

Af Viggo Petersen

Kære læsere

Så kom sidste nummer i Panurus' jubilæumsår på gaden - endda i god tid.
Tak til alle skribenter fordi I har sendt jeres materiale i god tid.
Bladet er denne gang en rejse i rum, tid og sted.
Lige fra et halvt år med Gabor til Grønland, de sønderjyske urfugles skæbne før genforeningen til cyberspace, hvor Kaus Bo beskriver DOF basens hemmeligheder.
40 sider spændende læsning.
40 sider der gør, at trykkeriet skal "trylle" lidt for at holde vægten under de magiske 50 gram, der ellers ville udløse en væsentlig forhøjelse i portoudgifter.
Ud over papirudgaven af Panurus kan du læse bladet på DOF Sønderjyllands og OAS's hjemmesider og som noget nyt vil bladet blive uploadet til ISSUU, en platform for tidsskrifter, se OPSLAGSTAVLEN på side 5.

Tak for et godt jubelår.

Vi ses NATURligvis derude.

Redekasser & Foderhuse
Kig ind på hjemmesiden for typer og priser.
Afhent på mit værksted, eller jeg sender.
Specielle kasser fremstilles gerne efter ønske.

Hans Erik Lock, Aubækvigvej 2, 6200 Aabenraa
tlf. 7462 2203, mobil 2224 5287, mail lock1@live.dk
www.Redekassebyggeren.dk

Generalforsamling i
Ornitologisk Forening for
Als & Sundeved

afholdes på Knøs Gård (ved biblioteket) i Høruphav

søndag den 28. januar 2018 kl. 15.00

Dagsorden:

1. Valg af dirigent
2. Formandens beretning om foreningens virksomhed i det forløbne år.
3. Fremlæggelse af revideret regnskab.
4. Fastsættelse af kontingent.
5. Valg af medlemmer til bestyrelsen i henhold til foreningens love afsnit 5. (+ evt. suppleanter)
6. Valg af 2 revisorer til revision af regnskabet.
7. Indkomne forslag.
8. Eventuelt.

Forslag fra medlemmer til punkt 7 må, for at kunne behandles på generalforsamlingen, være formanden i hænde senest 1. januar.

Foreningen gi'r en øl eller vand.

FORINDEN KL.13.00 VIL VI GÅ EN LILLE TUR VED TRILLEN OG SE PÅ ÅRSTIDENS FUGLELIV.
Mødested: P-pladsen i skoven lige før Høruphav.

OPSLAGSTAVLEN

Panurus er gået online

Vort lokale medlemsblad er gået online og kan nu også læses på den gratis platform ISSUU.
Du kan finde Panurus på denne webadresse:
https://issuu.com/search?q=Panurus eller brug QR koden
Du kan nu læse de sidste 3 års numre.
ISSUU.com er et socialt medie for udviklere og udgivere af digitale magasiner og kataloger. Issuu svarer til Youtube – bare for "tryksager" m.m. og har mange millioner brugere globalt.
På ISSUU finder du også andre spændene fugleting på dansk og flere andre sprog.

Du kan komme på ISSUU på din computer,
tablet eller Smartphone,
Hent den gratis app i iStore eller Google Play, og du er i gang.

Palle Rosendahl Larsen
web-koordinator
DOF Sønderjylland

ERIK MATTHIESENS DAGBØGER
AF KAJ ABILDGAARD

For nylig fik jeg en henvendelse fra Hørup genbrugsbutik om 3 håndskrevne dagbøger fra Erik Matthiesen fra Nordals. De dækker perioden 1966 til 1997.
Jeg husker ham svagt fra nogle af mine første fugleture.
Erik Matthiesen var personaledirektør på Danfoss og var meget interesseret i naturen bl. a. også i fugle. Han døde omkring 1997, og enken er nu også senere død, hvorefter hans optegnelser er endt i en genbrugsbutik, hvorfra jeg har fået dem.
Der må være nogen, som har bedre kendskab til Erik end jeg, og som kunne have glæde af bøgerne. Der fortælles om hans ture både i indland og udland, og der er gjort notater om spændende fuglefund på Als.
Ring evt. til mig på mobil 30 20 84 56.

SET OG HØRT SIDEN SIDST

Af Karl Schlichter
og Morten B. Hansen

1. sept. 2017 - 10. nov. 2017

Oplysningerne til oversigten er udelukkende taget fra DOF-basen, hvor det hovedsageligt er de sjældne fugleobservationer, som danner grundlag. Det skal derfor samtidigt være en opfordring til alle, at man indtaster sine observationer i DOF-basen.
Visse arter kan være markeret med (SU), og derfor skal observationen først forbi Sjældenhedsudvalget, før en endelig godkendelse accepterer observationen.

Lille skrigeørn set 2.9. ved Sønderskoven, Als

Silkehejre set 18.9. i Saltvandssøen

Bairdsryle /SU) set 23..9 - 26.9 ved Ballum Forland / Sluse

Dværgværling set 27.9 + 19.10 ved Landsende, Rømø samt 30.9 ved Juvre Enge, Rømø

Storpiber set 4.11 ved Årø Kalv

Status fra Sjældenhedsudvalget

Følgende observationer er godkendt
Tilsyneladende ikke godkendt nogen observationer fra Sønderjylland siden sidst.

Følgende observationer er under behandling
Iberisk gransanger (Landsende 2016)
Hvidøjet and (Kruså Møllesø 2017)
Terekklire (Højer Vade 2017)
Prærieløber (Saltvandssøen 2017)

Følgende observationer er forkastet
Tilsyneladende ikke forkastet nogen observationer fra Sønderjylland siden sidst.

GREEN SCREEN 2017

af Kaj Abildgaard

I forbindelse med Naturfestival blev der afholdt stort arrangement d. 29/9 på Alsion i Sønderborg.
Der blev vist nogle film om natur for kommunes skoleelever m.m. I den forbindelse var der også opsat flere stande fra foreninger og forretninger med emner natur.
Vi mødte med en stand for at kunne fortælle eleverne og andre om fugle. Bl.a. havde vi en lille konkurrence.
Klaus Bo, Preben og jeg deltog.

Til vores store forundring kendte børnene ikke en vibe??

ALT I BYGGERI !
DIN PROFESIONELLE BYGGEPARTNER
SIB®
BYGGERI
Sjællandsgade 8-14 • 6400 Sønderborg
tlf. 74 42 49 19 • sib@sib.dk • www.sib.dk

SJÆLDEN DYKANDHYBRID I MJELS SØ

Af Bent Hylsebeck

Foreningen havde en vellykket tur til søerne på Nordals den 26. august med Gabor Graehn som turleder. Vejret var smukt solskin og vindstille og der var godt med fugle.
Ved Mjels Sø fik vi øje på afvigende dykand i en flok af trold- og taffelænder. Anden lignede en sjusket hvidøjet and han, men der var et eller andet, der ikke stemte helt. Jeg tog en del billeder af kræet.
Anden lignede en hvidøjet han på den måde, at den havde klar hvid undergump, lyst øje, rødbrunt hoved, hals og bryst, men gråbrun ryg, som en taffeland hun. Derfor blev vi hurtig enige om, at det måtte være en krydsning / hybrid and indenfor gruppen hvidøjet and, bjergand, troldand og taffeland.
Der træffes afkom, hvor to arter indenfor gruppen hvidøjet and, bjergand, troldand og taffeland danner par og får levedygtigt afkom. Det sker måske især hvor arterne holdes sammen i fangenskab, hvor udbuddet af artsfæller er begrænset. Der undslipper mange tamænder fra private fuglehold, offentlige anlæg og fugleparker, og de blander sig med de vilde ænder, men det sker også i den vilde natur.
Vi møder af og til afkommet fra disse krydsninger i vore søer.

Fra Mjels Sø.
Troldand han forrest og hybridanden bagerst
Foto: Bent Hylsebeck

Jeg sendte fotos til Gabor, som videresendte dem til Rasmus Strack, der har stor viden indenfor hybriderne.
Der kom hurtigt svar fra Rasmus:
"En meget fin adult han hybrid hvidøjet x taffeland, skriver gerne mere om bestemmelsen når jeg er hjemme senere om det ønskes! Flot!"
Lidt senere kom en uddybende forklaring fra Rasmus:
"Hvad der er meget vigtigt på fuglen er at fuglen ikke har hvidt øje, det er lyst gulligt, hvilket alene gør at den ikke går som ren hvidøjet and. Fuglen ligner ellers fint en hvidøjet, men ryggen opleves som mere lys end på en 'normal' hvidøjet, samt formen på næbbet er helt gal for

hvidøjet. Havde det været en ren Hvidøjet havde specielt undernæbbet været mere lige, hvor det på den aktuelle fugl er mere taffelande -formet med opad gående svaj mv. Der næst så er maven på en adult han hvidøjet normalt skarpt afsat imellem den hvide bug og de rødbrune flanker, på vores fugl ses en bug der er delvist plettet, hvilket den ikke er på en ren adult han."

Så vi fik resultatet: **Anden var en han hybrid mellem hvidøjet and og en taffeland.**

Vil I se mere om hybrider i fuglelverdenen, så har Rasmus sendt dette link: http://birdhybrids.blogspot.dk/ , flere fotos m.m. kan findes på: http://www.gobirding.eu/Photos/HybridDucks.php .

Der findes i øvrigt også et par sider i "Fugle i felten" om emnet, men det er også altid godt at kunne spørge specialisterne via fx Facebook, fx i gruppen "Feltornitologen".

"Ægte" hvidøjet and, han (foto fra udlandet)

Husk, at både DOF-Sønderjylland og OAS har deres egne hjemmesider og Facebook-grupper.

Hybridanden fra Mjels Sø
Foto: Bent Hylsebeck

INDEX FOR PANURUS

Af Bjarne Nielsen

Denne notits er foranlediget af Hans Christensens artikel "*Panurus i 70'erne*" i Panurus 2017-1, hvor han på side 15 bl.a. skriver følgende lille afsnit :
"*Inden Jesper og jeg måtte forlade skuden (der heldigvis fortsat sejler i bedste velgående) pga. uddannelser havde Panurus rundet de 10 år, og vi samlede derfor i 1977-1 et index over de forløbne årgange".*

***"Bortset fra indholdsfortegnelser i hvert nummer er sådanne index'er ikke blevet gentaget**."*
Jeg har highlightet den sidste sætning. Den faldt mig nemlig lidt for brystet, eftersom jeg brugte flere år omkring 2010-2013 på at lave et index for samtlige udgivelser indtil da af Panurus.
Index'et har siden 2014 ligget på OAS's hjemmeside w*ww.oasweb.dk/panurus.html*, da DOF Sønderjylland dengang ikke mente at have tilstrækkelig med plads på sin web.
Der blev dog plads til et link til OAS' web !?
Indexet består af tre dele/filer (*screen-dumps*) :

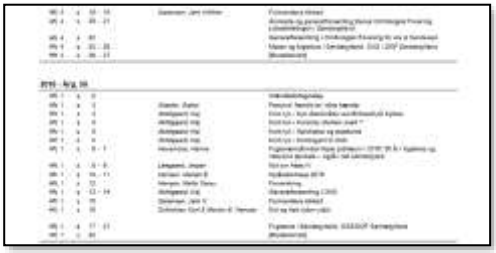

*En pdf-fil med **indholdet** af samtlige udgivne numre af Panurus siden 1967 hæfte 1 og til dato*

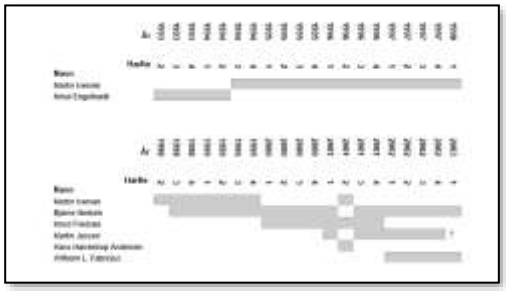

*En pdf-fil med en oversigt over **redaktionens** sammensætning - også lige fra opstarten i 1967.*

*En pdf-fil med samtlige **forsider** siden starten i 1967. I denne forbindelse er forsiderne af samtlige lokalrapporter fra Sønderjylland også afbildet.*

Efter at have læst Hans' artikel, har jeg opdateret filerne, så de nu dækker samtlige udgaver af Panurus fra 1967-1 og helt op til 2017-3, og jeg vil bestræbe mig på fremover at opdatere løbende.

OAS-FUGLERALLY 2017

Af Kim Andersen m.fl.

Den 16. september havde vi et arrangement, som vi havde valgt at kalde Fuglerally, for at se om vi kunne skabe noget nyt i foreningen med en lille smule konkurrence indhold.
Der mødte 9 mand/damer op, og det var et rigtig fint antal til at prøvekøre arrangementet.
Vi startede med at lave et regelsæt, som vi alle kunne blive enige om.
Rundstykker kaffe og te blev indtaget med udsigt over Mjang dam og Torup made.
3 hold blev hurtigt dannet og turen på tre timer kunne starte.
Hvert hold skulle aflægge en lille rapport, når de kom tilbage.

Hold 1.
Susanne, Peter Swartz og Kim. Vores rute blev så ledes: Skakkenborg, Ketting, Kettingnor, Katholm, Egen, Bundsø, Havnbjerg strand, Fynshav og til sidst et kik ud over Mjang dam. 61 fugle arter. BOM.
Vi havde fiskeørn, mursejler, stenpikker, div ænder, bram og knortegås. Det var sjovt at "køre fugl" på tid, og man kunne blive helt frustreret over ikke at kunne finde de mest alm. arter. Det var virkeligt sjovt, og det er sikkert et arrangement, der skal gentages. Vi håber da også de to andre og flere nye hold ***TØR*** *at stille op igen til næste år, meeen vi tvivler :-)*
Hilsen Vinderne.

Hold 2.
Jeg (Ole Tønder) blev glad for at få en invitation til et nyt arrangement i OAS, nemlig fuglerally i Sønderborg Kommune. Efter en god opvarmning hos Kim med kaffe og rundstykker delte vi os op i tre hold, og jeg kom på hold med Kaj og Gabor, som er nogle af dem, jeg kender bedst i OAS. Vores rute lød således: Skakkenborg – Ketting – Guderup – Brandsbøl – Bundsø – Brandsbøl Skov – Broballe – Bundsø (vest) – Mjels Sø – Hummelvig – Birkepøl – Lysabild – hos Kim. I alt 12 lokaliteter, og vi kunne registrere 57 arter, heriblandt dværgmåge, isfugl, korttået træløber, fiskeørn og sortstrubet lappedykker.
Det bedste ved turen var at komme ud i naturen på Als med nogle venner, som har haft stor betydning for min deltagelse i de to ornitologiske foreninger. Ved hvert stop var der tid til at kigge på de forskellige arter og evt diskutere, om vi nu var helt enige om observationen. Så selv om det var en konkurrence, var der tid til at være sociale og snakke om andre ting end de fugle, der er i området på en herlig efterårsdag.
Det var et godt arrangement, og det gjorde kun dagen bedre. Jeg er helt sikker på, at det bliver til et årligt arrangement, og jeg håber, at mange flere vil være med til denne sjove aktivitet næste år.

Hold 3.
Bestående af præcisionschauffør Viggo, nevøs observatør Klaus Bo og bagsædeobservatør på prøve Karoline.
Turen gik til Augustenborg, Ketting Nor, Bundsø, Mjels sø, Bundsø og heeeelt ud til Hummelvig made, som kun gav to arter!
Nu var klokken blevet mange. Vi havde nok fornemmelsen af, at vores antal ikke ville række til en første plads, så det gjaldt om at komme i mål tidsnok til, at det ikke udløste minuspoint.
"Vi når det ikke" sagde Klaus. "Vi når det" sagde Viggo…. Vi nåede det med 0,00 sekunder tilbage, og undgik dermed at ryge ned på en utaknemmelig fjerdeplads.

Til sidst læste vi alle fugle op, og hvor de var set. Der blev kåret vindere (billedet) og de fik en lille præmie. Alle var sikre på, at det var et arrangement der skulle gentages, så det satser vi på. Jeg håber, at der vil komme flere, der vil med næste gang så mød op og få en tur i det grønne.

Med venlig hilsen
Kim Andersen

EN FUGLEKIGGER I GRØNLAND

Af Gabor Grahen
Foto: Gabor Grahen

Verdens største og måske smukkeste ø har i flere år stået højt på ønskelisten over steder, som jeg gerne ville besøge. Nu skulle det være og den 2. Januar fløj jeg afsted fra København til først Kangerlussuaq (tidl. Søndre Strømfjord) og derfra videre til Nuuk (tidl. Godthåb), hvor jeg i ½ år ville arbejde som overlægevikar på landshospitalets medicinske afdeling. Anne, min hustru, og Jette, min "lille" datter på 15, kom en måned senere mens den store var på highschool i et betydeligt varmere land.

Mange spurgte om ikke det var alt for koldt og mørkt. Andre om hvordan man det var med sproget. Andre igen hvad der var af fugle og om ikke jeg var bange for isbjørn.

For at sige det med det samme, så findes der altså ikke isfugle i Grønland og de færreste grønlændere har nogensinde set en isbjørn. Desværre heller ikke undertegnede.
Og ja, det kan godt være koldt, meget koldt endda når vinden blæser. Luften er dog væsentligt tørrere end i Danmark og det føles derfor ikke så koldt, som man ellers skulle tro. Når det sagt, er det dog ikke ved valget af varmt tøjet, at man bør spare. Om sommeren kan man dog endda være ude i T-shirt og da vi kom hjem fra Kangerlussuaq i juli-måned havde det været lidt varmere der end i København og Sønderborg.

Nuuk ligger et godt stykke syd for polarcirklen og selv i starten af januar var der flere timer dagslys, den hvide sne gjorde sit og polarlyset om natten er altså en oplevelse, som gør de mørke timer til en uforglemmelig oplevelse. Om sommeren så vi til gengæld aldrig solen gå helt ned.

Ved siden af arbejdet, som var både udfordrende og spændende, blev der heldigvis også tid til ture og rejser. Kystskibet Sarfaq Ittuk sejlede os til både Syd-Grønland - med deres Nordbo-ruiner, landbrug med rigtige marker og fåreavl - og Nord - i hvert fald til både Sisimiut, Ilulissat og Diskoområdet. Man er nødt til at planlægge rejserne nøje (da man ikke bare kan tage bilen og køre til næste by eller bygd - mange tak for arbejdet, Anne!). På den anden side skal man altid, ALTID, være meget obs. på vejret som

sammen med den storslåede natur bestemmer alt. Når man så står ved rælingen og sejler igennem fjorde med gletsjer og stejle bjerge til begge sider eller forbi kæmpe isbjerge blev vi ofte ramt af en slags eufori som formentligt alle grønlandsrejsende kan genkende.

Og så fuglene: Om vinteren er der ikke så mange arter, men dem der er er ofte specielle. De "hvide måger" (hvidvinget og gråmåge), de mange kulderesistente sortgrå ryler, som klarede minus 30 grader, kongeederfugl (blandt mange "almindelige" ederfugle), nogle få snespurve, byernes "krager" som allesammen er ravne og de mange havørne. Vi talte op til 7 fra køkkenvinduet. Favoritten var helt klart kongeederfuglen - en smukkere fugl skal ledes efter længe. Med foråret kom også trækfuglene. Det

Snespurv med unge

Kongeederfugl

Hvidvinget måge og gråmåge

er fantastisk at observere mallemukkerne elegante gliden over bølgerne og observere ynglekolonier med alke, (polar-) lomvier og de elegante rider. En særlig spænde oplevelse var at se en voksen havørn sprede panik i en lomvie-koloni fulgt af en ravn som snuppede æggene. Naturen kan være brutal.
Sangfugle findes der også, men ikke mange arter. Det er først og fremmest de smukke snespurve, stenpikkere, lille gråsisken (polarsisken findes højere mod nord og i øst) og ikke mindst lapværlinge i yngledragt.
Man ser aldrig mange arter, men dem

Islom

man ser er ofte meget specielle. Det at opleve odinshaner i næsten hver lille vandpyt ved Ilulissat på få meters afstand og endda i parring eller opleve is-

lom med dens melankoliske kald bliver sikkert ikke glemt.
Ligeså meget som fuglene var det dog

Moskusokse

pattedyrene, som imponerede. Rensdyr både vinter og sommer og de imponerende moskusokser ved Kangerlussuaq. At tænke på, hvad disse dyr (som ikke kan trække sydpå som mange fugle) kan holde til, gør synet af dem endnu mere imponerende.
De fleste pattedyr levede dog i havet:

Pukkelhval

både sælerne (som om sommeren opleves i større flokke) og først og fremmest hvalerne. Især fra Qeqertarsuaq (Godhavn på Diskoøen) fik vi en opvisning af pukkelhvalerne hver eftermiddag. Hvis man vil se 30 tons hval hoppe ud af vandet eller opleve flokke på en halv snes dyr med deres store kæber jage i flok så er øen, som i øvrigt adskiller sig både hvad angår geologien og plantelivet fra hovedøen, stedet at søge hen til. Her kan man endda køre hundeslæde om sommeren (på gletsjer i ca. 800 m højde) og vi oplevede sandelig også snestorm midt i juli måned. Grønland, når det er bedst.
Nu er jeg hjemme igen, udenfor står sto-

Odinshaner

Alke

re træer i efterårsfarverne og det er fortsat varmt selv nu mens Nuuk for længst har fået snevejr. Vi har lige været på efterårsferie (Skagen fik endda besøg af en polarlomvie) og både gærdesmutte og rødhals synger i haven. Ja, det kan også være smukt i Danmark, men Grønland har helt sikkert fået en plads i vores hjerte og det har helt sikkert ikke været sidste gang jeg har været i Kalaallit Nunaat, *menneskenes land*.
Et stort tak til de mange venlige mennesker vi mødte.
Takuss'!

URFUGLENE I SØNDERJYLLAND UDDØDE TO GANGE

Af Hans Kristensen

At udsætninger har spillet en afgørende rolle for fasanens historie i Sønderjylland, vil næppe overraske nogen. Det vil det til gengæld nok, at præcis det samme har gjort sig gældende for urfuglen.

Bent Gad Simonsen var en dansk forstmand, der i 1906 blev ansat som skovrider på Søgård Gods. I august 1913 oplevede han den klassiske urfuglejagt på heden sammen med sine hønsehunde Bella og Diana. Efter et par situationer med fredede høner og store kyllinger gik drømmen om mødet med en gammel kok endelig i opfyldelse, da de afsøgte en stor sænkning i terrænet, bevokset med lyng, porse og blåbær: "Bella susede atter med god vind hen gennem lavningen, da hun pludselig, cirka 150 meter fra mig, som skudt sank ned i lyngen, således at jeg, derfra hvor jeg stod, kun kunne se en lille, hvid plet. Diana havde også set det. Forsigtig som en kat trak hun an i lige linje til stedet, og jeg fulgte hende. Aldrig glemmer jeg de to hundes smukke stand for den gamle urhane, og aldrig glemmer jeg øjeblikket, da den sorte hane med det snehvide vingespejl og den udbredte lyre med stærk klapren røg ud af lyngen", fortæller han. Et skud bragte kokken ned, men dermed var eventyret ikke slut. Mens Diana apporterede, fik Bella stand for endnu en urkok, som i lang tid drev gæk med de to hunde ved at løbe i lyngen, inden den til sidst måtte på vingerne foran skovrider Simonsen, der fik den i sit andet skud. Det var skovriderens første og anden urkok nogensinde, men selv om han nedlagde dem i selskab med to sønderjyske jagtkammerater, blev urfuglene ikke nedlagt i Sønderjylland. De tre jægere havde krydset Kongeågrænsen og var rejst langt op i Vestjylland for at opleve urfuglejagten. At den meget jagtglade skovrider, der på det tidspunkt havde boet seks år på kanten af den sønderjyske hede, og som krydsede rundt i hele landsdelen på jagt, skulle rejse så langt væk for at få sin urkok, siger noget om, at urfuglebestanden i Sønderjylland på det tidspunkt ikke har været overvældende. Dette kan andre kilder bekræfte.

Nedlagt urkok.
Originalt tryk af I.F. Rosenstand fra 1890'erne.

Da urfuglene forsvandt første gang

Urfuglen var en naturligt hjemmehørende art i Sønderjylland, og fra 1600-tallet findes der opgørelser, blandt andet fra Løgumklosteregnen, der viser, at der på det tidspunkt var en stor bestand. Men i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet gik arten voldsomt tilbage i hele Nordvesteuropa, hvilket dels tilskrives den begyndende intensivering af landbruget og opdyrkning af hederne og dels kan tillægges klimatiske forhold.

For Sønderjyllands vedkommende ses tilbagegangen f.eks. i en indberetning fra Frøslev fra 1801, hvoraf det fremgår, at bymarkerne dér tidligere var de bedste til urfuglejagt – underforstået at sådan var det ikke mere. Da den holstenske ornitolog Friedrich Boie i 1821 forespurgte jagtforpagteren på heden ved

Hajstrup mellem Tinglev og Tønder om urfuglene i området, kunne denne meddele ham, at det var særdeles sjældent, at man så dem der, selv om forholdene umiddelbart syntes at have været tiltalende for arten. Og da en anden af datidens ornitologer, J. Rohweder fra Husum, i 1875 gjorde status over urfuglebestanden, måtte han erkende, at arten "som følge af intensiveret tørveproduktion og opdyrkning af hederne, kombineret med jagtgeværet", på det tidspunkt kun var at finde ganske få steder i Slesvig-Holsten, og han slog fast, at "alle ornitologer såvel som alle rigtige jægere sørger over urfuglens forsvinden".
Rohweder kunne dog meddele, at netop de nordligste egne af provinsen, dvs. det nuværende Sønderjylland, stadig husede enkelte urfugle. Men det har tydeligvis kun været de sidste, sporadiske rester. For da de preussiske myndigheder i 1892 lavede en opgørelse over urfuglebestanden i Slesvig-Holsten, kunne de drage den forstemmende konklusion, at ingen af kredsene Haderslev, Åbenrå, Sønderborg og Tønder på det tidspunkt havde urfugle. Bagmanden for denne preussiske undersøgelse, Oberforstmeister Hahn, måtte i sin efterfølgende redegørelse til overpræsidenten for Slesvig-Holsten beklage artens uddøen i det store område. Men samtidig kunne han dog pege på, at der var et spinkelt lys i horisonten, når det gjaldt urfuglens tilbagekomst til de levesteder, som den var forsvundet fra: "Urfuglene, der tidligere var så talrige, er gennem de seneste år næsten fuldstændigt forsvundet. Men nu breder arten sig igen takket være systematiske udsætninger", meddelte Hahn.

Sønderjyske udsætninger.
Da de sønderjyske urfugle var forsvundet i årene mellem 1875 og 1892, må de urfuglebestande, som man kender fra senere tider i områder som Fæsted Mose øst for Ribe, Røllum Mose ved Åbenrå, Kongens Mose ved Løgumkloster og fra området omkring Hostrup Sø, således antages at stamme fra nogle af de udsætninger, som Hahn beskrev.
En udsætning eller tilvandring af udsatte urfugle fra andre terræner må også have gjort sig gældende ved Alslev nær Løgumkloster. Fra dette område er der udførlige angivelser af vildtudbyttet fra begyndelsen af 1900-tallet. I disse opgørelser nævnes urfuglen ikke. I 1939 omtales der til gengæld en bestand på omkring 50 urfugle i området, og det nævnes, at urfuglene havde formeret sig i nærmest utrolig grad, hvilket glædede de lokale jægere, der nu også kunne gå efter urfugle under agerhønsejagten.
Det forhold at de sønderjyske urfugle, modsat den øvrige jyske bestand, stammer fra udsat-

Jæger fra Fæsted i det nordvestlige Sønderjylland, ca. 1900. Lokale jægeres ønske om at opleve urfuglejagten var en vigtig grund til, at arten blev genintroduceret til forskellige lokaliteter i Sønderjylland slutningen af 1800-tallet og begyndelsen af 1900-tallet.
Foto fra Sdr. Hygum Sogns Lokalhistoriske Forening.

te fugle, underbygges af den undren, som slog danske vildtbiologer, da de i 1970'erne undersøgte de sidste danske urfuglebestande og ved den lejlighed kunne registrere, at de sønderjyske urfugle opførte sig markant anderledes end urfuglene i det øvrige Jylland. Yderligere har en nyere DNA-undersøgelse af fjer fra udstoppede urfugle fra danske og tyske samlinger vist, at urfuglene fra delstaten Slesvig-Holsten havde en betydeligt større genetisk variation end den, som man fandt i prøver fra de gamle danske urfuglebestande i Midt- og Vestjylland. Det passer med, at de danske urfugle overvejende stammer fra den oprindelige bestand, mens den slesvigske (og dermed også sønderjyske) bestand er sammensat af udsatte fugle fra flere forskellige

lokaliteter.
Desværre findes der dog kun en begrænset viden om, hvilke steder i Sønderjylland man har forsøgt sig med udsætning af urfugle. Kun for en enkelt lokalitets vedkommende er der ikke noget at være i tvivl om. Det gælder Frøslev Mose. Her er dokumentationen nemlig bogstaveligt talt hugget ud i granit.

Da urfuglene uddøde anden gang.
Da jægerne i jagtforeningen i Flensborg gerne ville have urfugle på deres forpagtede foreningsrevir ved Frøslev, indkøbte de i 1889 syv urhøner og tre urkokke, som de satte ud og hægede om, blandt andet gennem en frivillig fredning af hønerne i otte år og af kokkene i fire år efter udsætningen. Projektet gik overraskende godt. Allerede i 1892 var bestanden vokset til mellem 30 og 40 fugle, og i 1896 var der ifølge foreningsprotokollerne cirka 70 urfugle omkring Frøslev. I de efterfølgende år blev urfuglen således en karakteristisk vildtart i området, hvilket den også var i en lang periode efter Genforeningen. For at markere succesen opsatte jægerne fra Flensborg endog en mindesten over udsætningen. Denne sten kan stadig ses i Frøslev Plantage, hvor den står som en påmindelse om, at det såvel i Frøslev som i andre dele af Sønderjylland alene var takket være jægernes indsats, at urfuglen kom med ind i det 20. århundrede som sønderjysk ynglefugl efter at den oprindelige bestand var uddød.
Men dræning, opdyrkning og skovrejsning åd langsomt urfuglenes levesteder, og fra midten af 1900-tallet begyndte det igen at gå tilbage for de sønderjyske urfugle. I 1980'erne, 100 år efter at landsdelen første gang havde mistet sine urfugle, forsvandt arten for anden gang.

Bogen "Hertugræve og køkkenharer" om jagten før Genforeningen udkom i november 2017. Bogen indeholder en del ornitologisk materiale – set med datidens jægeres øjne. Bl.a. beskrives fuglelivet i Tøndermarsken før afvandingen, dykænderne i fjordene, de talrige agerhøns og fordelingen af gåsearterne, der dengang stort set var den helt omvendte af, hvad den er i dag.

Artiklen er et let redigeret uddrag fra Hans Kristensen: "Hertugræve og køkkenharer – jagt, vildt og jægere i Sønderjylland før Genforeningen" (Lydersholm 2017), der med baggrund i datidens sønderjyske landskaber dokumenterer udbredelsen af en række vildtbestande og disses jagtlige udnyttelse.

Har du lyst til at læse mere om bogen kan du scanne QR koden (red)

ÅRSMØDE OG GENERALFORSAMLING 2018
DANSK ORNITOLOGISK FORENING LOKALAFDELINGEN I SØNDERJYLLAND

Søndag den 4. februar 2018

Hohenwarte
Siltoftvej 2
Højer

Program for dagen

Kl. 10:00 - 12:00
Vi mødes ved Hohenwarte, hvor vi starter med en hurtig kop kaffe. Derefter går vi en tur fra Hohenwarte og ud til Vidåslusen, hvor vi på vejen frem og tilbage ser på fugle.

Kl. 12:00 - 13:00
Vi er tilbage på Hohenwarte, hvor der serveres en let frokost (tilmelding skal ske i forvejen, og ligesom i 2017 vil vi opkræve 100 kr. som tilskud). Hvis I ønsker at deltage i frokosten (pris 100 kr.) skal indbetaling ske senest den 28. januar:
Registreringsnummer: 7970 - Kontonummer: 0000114097
Kontakt evt. Jesper Leegaard (tlf. 25 65 86 90 eller sortstork@gmail.com)

Kl. 13:00 – 14:15
Rico Boye Jensen, som er projektkoordinator med speciale i naturturisme, kommer og fortæller om **Tøndermarsk Initiativet**. Hvordan gør vi fugle til et aktiv og ikke et irriterende og forstyrrende element, når et lokalområde ønsker udvikling.
- Og hvordan tages der bedst mulig hensyn til fuglene.
Der lægges op til debat – så kom frem med din mening.

Der vil, inden selve generalforsamlingen starter, blive serveret kaffe.

Kl. 14:30
Generalforsamlingen begynder og den bliver afholdt efter gældende regler.
Det er muligt at deltage i alle dele af arrangementet eller kun i enkelte af dem.
For nærmere oplysninger kontakt formand Jørn V. Sørensen
(tlf. 20 80 39 16 eller jorn.vinther.sorensen@gmail.com).

Generalforsamling 2018 for DOF-Sønderjylland

Søndag den 4. februar 2018
Hohenwarte
Kl. 14:30 – 16:30

Dagsorden:
1. Valg af dirigent.
2. Beretning om afdelingens virksomhed i det forløbne år.
3. Fremlæggelse af det reviderede årsregnskab til godkendelse.
4. Fremlæggelse af budget og næste års handleplan til godkendelse.
5. Valg til bestyrelsen

Følgende opstiller til genvalg:
Jørn Vinther Sørensen
Elisabeth Bech
Lene Teppel Rasmussen

Ønsker ikke genvalg:
Palle Rosendahl Larsen

6. Valg af suppleanter (p.t. Karen Raagaard, Gabor Graehn)
7. Valg af 2 revisorer.
8. Forslag fra medlemmerne
9. Eventuelt.

Forslag fra medlemmerne til pkt. 8 må for at kunne behandles på generalforsamlingen være formanden i hænde senest den 14. januar 2018. jorn.vinther.sorensen@gmail.com)

Foreningens medlemmer er meget velkomne til at støde til i løbet af dagen.

HaveJan.dk
Jans Stubfræsning · Tlf. 28 14 44 64

Faglært Anlægsgartner,
Have- & landskabstekniker

Jan Ravnborg

Nørrehedevej 11, Østerby • 6280 Højer
Telefon: 28 14 44 64 • jan@havejan.dk
www.havejan.dk

FORMANDENS KIKKERT

Af Jørn Winter Sørensen
DOF Sønderjylland

Så er vinteren på vej. Min søn Henrik, som er flyttet til Oslo har lige sendt et billede, der viser, at sneen nu er faldet deroppe (14.november).

Og det bliver en vinter, hvor vi kan glæde os over invasionsfuglene, der optræder i store tal. Især stor korsnæb, krognæb og hvidsisken skal fremhæves. Men vi kan også glæde os over store mængder af lille korsnæb og stor gråsisken. Så tag vintertøjet på og kom ud at se nogle fugle. ☺

ooo000ooo

Miljø- og Fødevareministeriet er kommet med et forslag til grænseændringer af Natura 2000- områderne, som vi skal forholde os til i DOF!!

Der er kommet tilføjelser, men der er blevet fjernet endnu mere, end der er kommet til ☹

Især ude i Tøndermarsken er der fjernet "agerjorde". Selvom vi måske ikke har med egentlig natur at gøre, er områderne vigtige for rastende og fødesøgende fugle som gæs, svaner og hjejler.

Der er en frist for kommentarer, indsigelser og forslag til udvidelser den 3. januar 2018.

I DOF Sønderjylland har vi nedsat en arbejdsgruppe, der arbejder på at komme med høringssvar.

Hvis der er nogen, der brænder for en lokalitet vil vi gerne høre fra jer inden jul, så vi kan tage det med i vores høringssvar.

I kan læse mere her:

http://mst.dk/natur-vand/natur/natura-2000/natura-2000-omraaderne/justering-af-natura-2000-omraaderne/

Ooo000ooo

DOF Sønderjylland har et ungt medlem, som er taget til Gedser Fuglestation for at ringmærke. Det er Anton Liebermann, som har gjort et stort stykke arbejde der.

I 2016 havde vi i bestyrelsen en heftig diskussion omkring støtte til DOF -ung, hvilket resulterede i, at vi blev enige om at støtte unge medlemmer fra Sønderjylland, hvis de vil gøre en særlig indsats.

Vi blev enige om at støtte Anton med kr. 2.000, der kan dække hans rejseudgifter.

Anton har med stor ihærdighed ringmærket de fugle, som han har fan-

get i net i haven ved fuglestationen. Men han har også været på natlige udflugter, hvor han med hænderne har fanget vadefugle og svaner😊

Vi er 3 fra bestyrelsen, der har besøgt Anton.

Først og fremmest har Martin været dernede. Jeg ved ikke, hvorfor han valgte at tage derned, da der var Schwartz løvsanger i Blåvand, men det gjorde han! Løvsangeren var fløjet, da Martin et par dage efter dukkede op i Blåvand.

Lene Teppel Rasmussen har også været afsted. Hun forkælede Anton som om han var hendes søn. Det var i hvert fald sådan de andre gæster oplevede det. Og hvem var de andre gæster. Ja den ene var faktisk Antons mor 😊

Jeg drog så afsted den dag Anton ringmærkede en sibirisk bynkefugl formodentlig en stejneger´s bynkefugl, som kan vise sig, at blive en ny art for Danmark.

Det er blevet til fine fangster i Gedser: Først og fremmest denne bynkefugl, men også en vestlig bjerg-løvsanger samt adskillige hvidsisken.

ooo000ooo

Atlas III, der startede i 2014, er vi snart færdige med.

Ser vi på timetælleturene, så har vi nået de 80% af turene, som er mindstekravet. Der er stadigvæk enkelte ture, der kan klares inden d. 28. februar 2018.

CG21-Mellerup kvadratet er det kvadrat, hvor der er fundet færrest arter. 51 i alt er der fundet. Kigger man nærmere på kvadratet, så er der også tale om et kvadrat med få forskellige naturtyper. Så en meget grundig undersøgelse af kvadratet vil ikke kunne bidrage med så meget mere.

Som formand vil jeg meget gerne takke for den store indsats, som foreningens medlemmer har vist i denne fireårige periode.

En særlig tak til Bjarne Nielsen, som har holdt os orienteret om, hvor der kunne ydes en særlig indsats 😊

ooo000ooo

Hvad skal vi så lave i 2018, når Atlasprojektet er ovre?

Vi kan tage et par punkttællingsture. Der er tale om et projekt, der har kørt over en årrække og er med til at dokumentere, om arter er i fremgang eller i tilbagegang.

I april/maj har vi aftalt med Thomas Vikstrøm, at han kommer til Sønderjylland og fortæller om dette projekt. Så mød endelig op. Vi skal nok annoncere det, når vi kender det endelige tidspunkt.

ooo000ooo

Til sidst vil jeg ønske alle en god jul samt et godt og fuglerigt 2018 😊

KOM GODT I GANG MED DOF BASEN

Af Klaus Bo Jensen

Jeg har rigtig stor glæde af DOF basen både som inspirationskilde til mine ture som til registrering af mine fugleobservationer. På vore fælles fugleture i foreningen har jeg ofte hørt, at folk ikke rigtig er kommet i gang med DOF basen, fordi de ikke sådan kender til den, eller er klar over alle dens muligheder. Det gav mig ideen til denne artikel, hvor jeg vil prøve at fortælle lidt om, hvordan jeg selv bruger basen.

(Jeg viser ikke de enkelte sider og muligheder i fuld størrelse pga. pladsmangel og for læsevenlighedens skyld, men jeg håber alligevel, at I vil kunne genkende det, når i besøger hjemmesiden)

Forsiden

Opret dig som bruger

Klik her på forsiden Herefter kommer dette

Accepter, og gå så ellers videre i de følgende skærmbilleder

Når din oprettelse er afsendt til DOF, vil du efter nogle dage modtage en accept af dit brugernavn……og så er du klar !

Ny bruger af DOF basen

Gå på opdagelse i de forskellige faneblade m.v. Jeg vil dog foreslå, at du søger oplysninger om hjemmesidens funktioner og muligheder samt om "oftest stillede spørgsmål". Det gøres bedst her:

Klik på begge links og læs løs. Der er tydelige beskrivelse af alle funktioner.

Indtastning af observationer

Du skal være logget ind for at kunne indtaste (jeg logger mig faktisk aldrig ud !). Du kan indtaste på flere måder – nemmest er det at bruge

i forsidens øverste højre hjørne.
Følgende skærmbillede fremkommer:

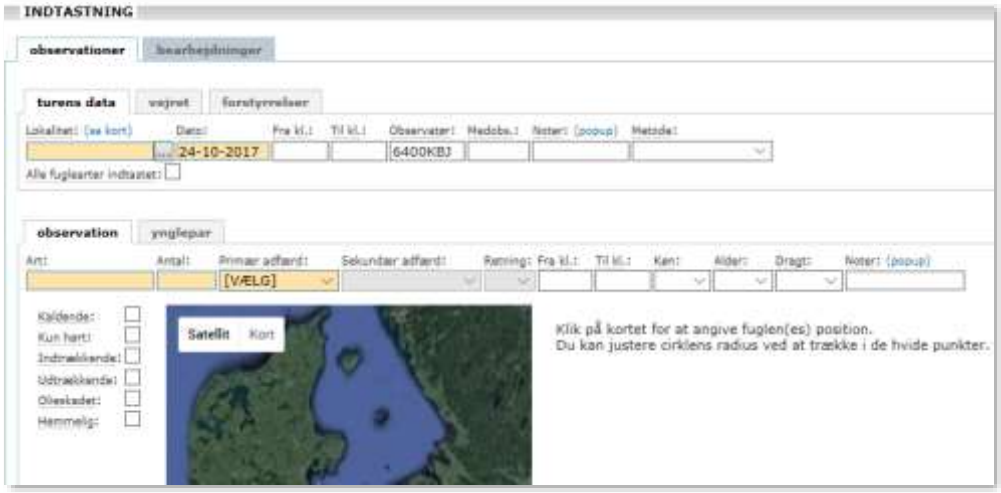

Personligt synes jeg det er vigtigt under Lokalitet at få noteret *Opholdstidspunkt* samt evt. *Noter* for lokaliteten (f.eks. Obs. kun i V-enden). Under Observation også vigtigt med *tidspunkt* og evt. *noter* (beskrivelse af fuglen etc.). Og for at hjælpe andre fuglekikkere ved de "spændende arter" – markér obs.-stedet på kortet !

VEJLEDNING til indtastning findes på sidens øverste højre hjørne:

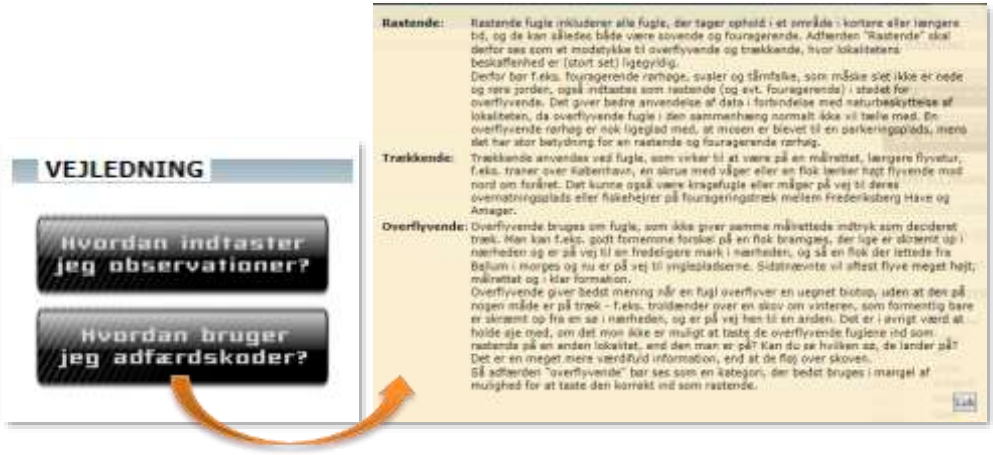

Efter hver indtastning af en fugl trykkes på *Gem Observation(er)*. Når du er færdig med alle lokalitetens arter, tryk på *Ny Tur,* hvis du har besøgt endnu en lokalitet.

Har du behov for at rette i en observation, vedlægge et foto el.lign. så søg information i *Oftest Stillede Spørgsmål*.

Vis observationer

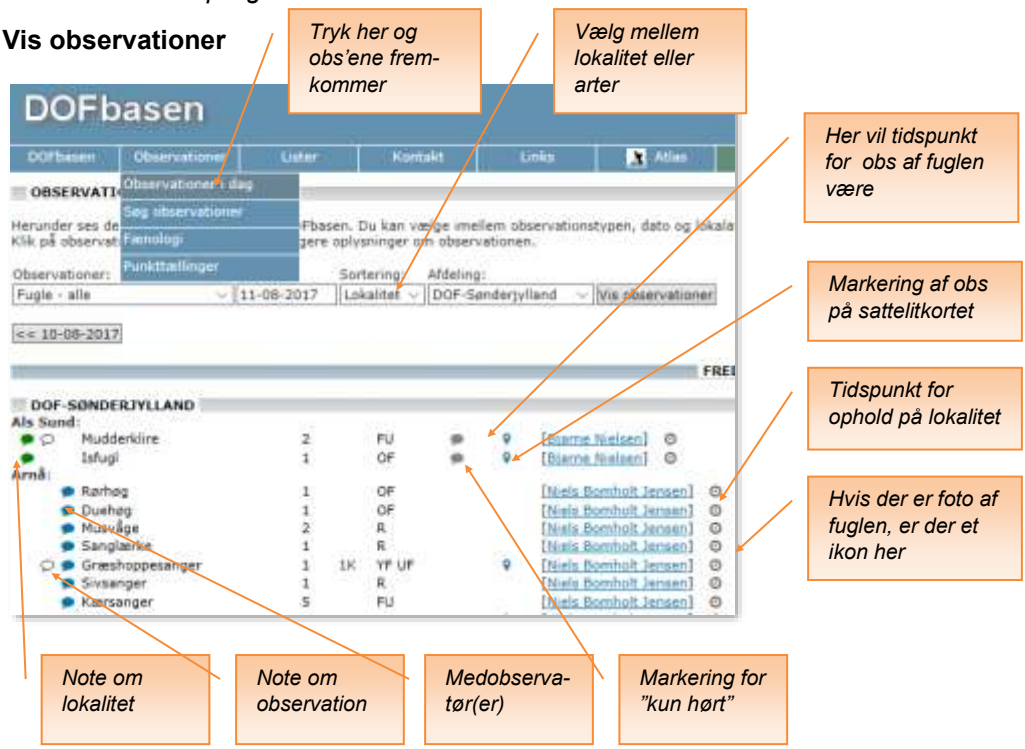

Finde lokaliteter til en fugletur

På forsiden under Danmarkskortet trykker du på Kort over alle lokaliteter i DOFbasen Indtast f.eks. *Gråsten* i feltet og tryk på *Gråsten* i popdown listen, og tryk så på *Vis Lokalitet.* Dette kortudsnit fremkommer (jeg har her reduceret i kortudsnittene)

Tryk på *Vis alle lokaliteter i aktuelle kortudsnit*, og så kommer dette skærmbillede.

Tryk på f.eks. Kværs Granskov.

Satellitfoto af Kværs Granskov

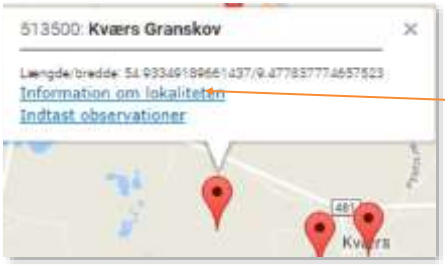

Klik her

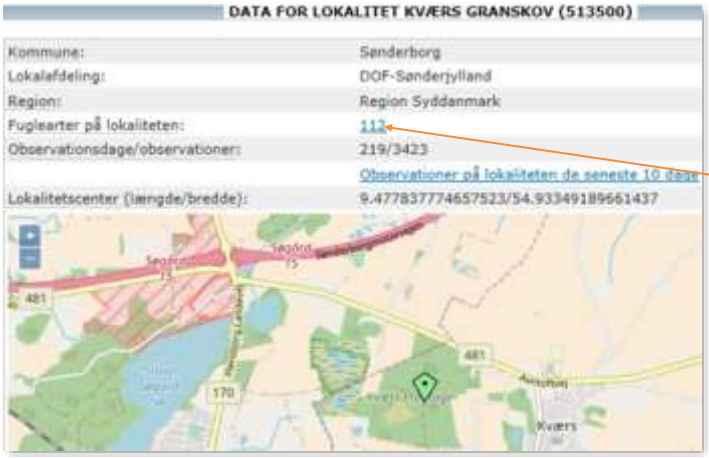

Zoom ind på kortet for bedre at se skoven.

Klik her for at se områdets registrerede fuglearter

Se skærmbilledet på næste side……

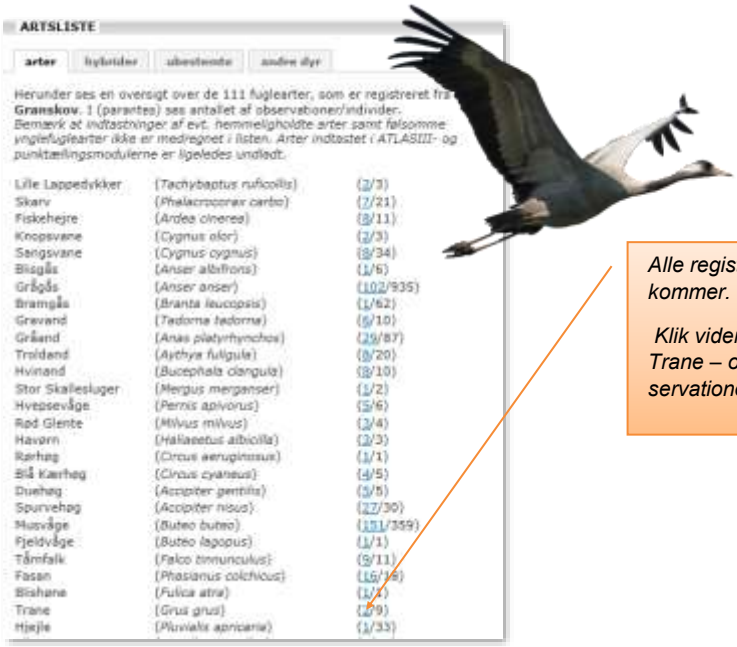

Alle registrerede arter fremkommer.

Klik videre – her på 2 ved Trane – og du får nu alle observationer igennem årene

Søg observationer på bestemte fuglearter

Lad os sige du ønsker at se, hvor i Sønderjylland der er set Dværgfalk i hele 2017. På forsidens øverste højre hjørne finder du .

Udfyld herefter de forskellige *infofelter* således:

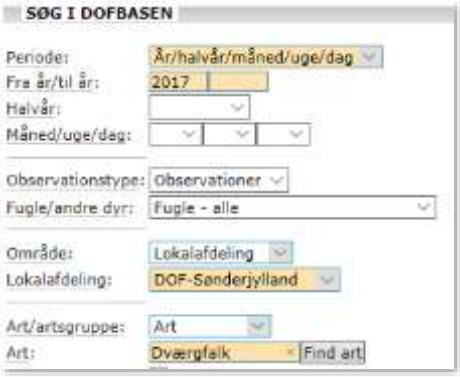

*Tryk nu på **SØG***

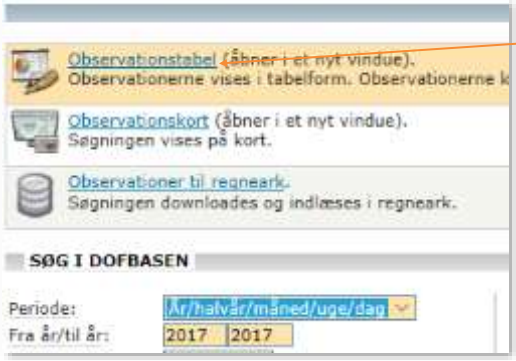

Der åbner sig nu disse muligheder.

*Tryk på **Observationstabel***

Bemærk at du i skærmbilledets højre side får dette kort, som du kan forstørre:

Så er det ellers bare at søge videre på andre arter…….nu du er på "den lyserøde sky"

Din personlige statistik

…….og nu til det "sjove". Hvor mange årsarter har jeg set i 2017, og har jeg set flere end Kaj Abildgaard?
Det finder vi ud af på *næste side !*

På forsiden klikker du på
DOFbasen -Statistik - Bidragsydere
og du får så dette billede

Ret til:
DOF-Sønderjylland

Ret til:
Arter

……og så kommer sandheden frem……

*Man kan **godt** slå Kaj i årsarter p.t.*

Hvis jeg nu vil se mine årsarter i 2017 klikker jeg på 210:

ARTSLISTE

arter | hybrider | ubestemte | andre dyr

Herunder ses en oversigt over de 210 fuglearter, som er registreret fra **DOF**-
Bemærk at indtastninger af evt. hemmeligholdte arter samt følsomme yngle

Rødstrubet Lom	(*Gavia stellata*)	(3/3)
Lille Lappedykker	(*Tachybaptus ruficollis*)	(21/34)
Toppet Lappedykker	(*Podiceps cristatus*)	(15/79)
Gråstrubet Lappedykker	(*Podiceps grisegena*)	(2/17)
Nordisk Lappedykker	(*Podiceps auritus*)	(1/1)
Sorthalset Lappedykker	(*Podiceps nigricollis*)	(1/14)
Skarv	(*Phalacrocorax carbo*)	(54/398)
Rørdrum	(*Botaurus stellaris*)	(2/4)
Silkehejre	(*Egretta garzetta*)	(1/1)
Sølvhejre	(*Ardea alba*)	(8/14)

Arter præsenteres i EURING* rækkefølge

Ringmærkningscentralen er medlem af EURING – Den Europæiske Sammenslutning af Ringmærkningscentraler.
Da fugle frit passerer politiske landegrænser, er et internationalt samarbejde essentielt.
EURINGs formål er at organisere og standardisere europæisk videnskabelig ringmærkning.

Hvis jeg før havde klikket på Klaus Bo Jensen , ville jeg så have fået mine data:

DATA FOR KLAUS BO JENSEN

Navn:	Klaus Bo Jensen
Observkode/initialer:	6400KBJ/KBJ
Adresse:	Alsgade 11 C, 3. 6400 Sønderborg
Telefon:	50943363
Bemærkninger:	Bil: Hvid VW Up med en TYTO ALBA ALBA i bakspejlet ;-)
Seneste bidrag:	24-10-2017
Observationer i databasen:	3521
Antal arter i databasen:	223
E-mail:	Send en e-mail til Klaus Bo Jensen

PROFILBILLEDE

FORDELINGEN AF OBSERVATIONER AF KLAUS BO JENSEN

1000
800

Dette var en kort præsentation af, hvad jeg bruger DOFbasen til, og jeg håber at det evt. vil kunne inspirere jer derude. DOFbasen har fantastisk mange "søge muligheder" – det er bare med at gå "på jagt" efter dem !!

OG HUSK

Alle fugleobservationer er LIGE vigtige og LIGE interessante,
om det så er en gulspurv eller en sibirisk jernspurv !!

GPS-MÆRKNING AF SORTSPÆTTER

Af Hans Christensen

GPS, radiotelemetri, lysloggere o.lign. anvendes i disse år mere og mere til at følge fugles færden, f.eks. for at kende trækrute og vinterkvarter, dvs. foruden forskning er det fuglebeskyttelse. I takt med at teknikken forfines (mindre vægt, bedre strømforsyning osv.) kan stadigt mindre fugle GPS-forsynes. Fra DOFs hjemmeside (se også Fugle og Natur 4-2017) kan 2 havørneunger følges 'live' i deres færden efter udflyvningen fra en rede på Sydsjælland – hvor GPS med solceller blev monteret - i år.

Her beskrives et nyt sønderjysk projekt, der er en overbygning til Hans Christensens (forf.) mangeårige ringmærkningsprojekt. I modsætning til ørneungerne er sortspætternes GPS ikke på mobilnettet, og de kan derfor IKKE følges 'live'.

Der sker noget helt nyt her i dette efterår og vinter med den sønderjyske sortspætteforskning. Under ledelse af Anders G. Nielsen, Århus, studeres et antal sortspætter i området vha. GPS. Projektet er afstemt med Zoologisk museum i København. GPS'en er en lille dims med en vægt på ca. 1,5 % af sortspætters vægt. Den monteres med 2 plasticstrips inderst på midterste halefjer, sådan at fuglen uhindret kan styre når den flyver. Vha. en lille stump antenne modtager GPS'en hvert 5.minut i dagtimerne signal fra satellitter om fuglens nøjagtige position. Signalet ophører når fuglen sidder i sit overnatningshul. GPS'-en er monteret i godt en uge, da det er grænsen for batteriets ydeevne ved de 5

GPS på sortspætte. Foto: Lise Lock.

min./signal. Dvs. at sortspætterne fanges på samme måde som i mit eget farveringmærkningsprojekt, nemlig om morgenen med et net op foran deres overnatningshul, der normalt er fast i en lang periode. Data fra GPS'en overføres efter afmonteringen til PC og genererer derefter et kort, der gengives på Google Earth. Man kan derefter følge dens færd hvert 5.minut, hver dag i ca. en uge. GPS'en kan herefter genbruges til en ny sortspætte (det er dyrt grej).

Formålet med projektet er – populært sagt – om sortspætten i Danmark har brug for **revirer på 400 ha skov**, som undersøgelser i Mellemeuropa tyder på. Mine tidligere undersøgelser passer fint med, at de fleste par findes i store skove, og at vi skal op på 6-800 ha før der normalt er to par. Enkelte par der 'nøjes' med skove på 2-300 ha drager måske fordel af, at større mængder dødt ved lokalt gør føden lettere at skaffe. Revirstørrelsen er især et krav om nok føde, mens afstanden mellem to reder i en stor skov undertiden kan være ned til lidt under 1 km.

Føden (= insekter) er ikke jævnt fordelt i en skov. Vi ser oftere hakspor i nåletræsbevoksninger af en vis alder. Det kan være i stubbe og grenstykker fra skovdriften, men også i svækkede (svampe, typografer) eller visne træer. Dødt ved i løvtræbevoksninger ses måske sjældnere (sværere at se?), men har nok også en betydning som gode insektsteder.

Føden er desuden ikke lige tilgængelig henover året. I den kolde tid findes insekter som f.eks. myrer dybere nede i f.eks. stubbe og myretuer. Samtidig har spætten større fødebehov og kortere tilgængelig tid til fødesøgningen. Overlevelsen beror derfor på, at kende 'alle de gode steder', også når det er frost eller snedække.

Skove kan altså fra et sortspættesynspunkt være af forskellig kvalitet (føde- og yngletræmæssigt). Man taler også om **'fragmenterede habitater'**, dvs. de for arten 'egnede' bevoksninger ligger meget spredt, måske endda i forskellige skove. M.a.o. hvor tilpasningsdygtig er denne spætteart, der er en udpræget skovstandfugleart?

GPS-projektet skal derfor være med til at afdække mere detaljeret, hvilke dele af skovene, herunder hvor mange ha en given sortspætte udnytter til sit daglige liv gennem en uge. Vi har desværre ikke mulighed for at følge flere individer i den samme skov, eller f.eks. det samme individ i forskellige uger, for at undersøge en evt. årstidsvariation.

Farveringsprojektet skaffer ganske vist ofte mange aflæsninger i flere år af de enkelte individer, men disse aflæsninger er næsten kun ved enten fuglens rede- eller overnatningshul. Chancen for at aflæse ringkombinationen med kikkert andre steder i skoven er sjælden, men bør naturligvis prøves ved enhver given lejlighed. Her kan alle være med (mange har bedre optik end jeg).

Vi forsyner især kendte individer med GPS'en. Det er primært fugle kendt som ynglefugle i den foregående sæson og helst farveringmærkede individer fra mit eget projekt, da disse allerede har en kendt historie på lokaliteten. Vi tager de samme mål, herunder vægt, så vi også sikrer os at GPS'en ikke f.eks. nedsætter fuglens egen vægt.

Vi er startet i oktober med lovende resultater på to GPS-fugle i hhv. Barsbøl skov og Årtoft plantage, begge 2k+ hanner, der i øvrigt ikke var kendt som ynglefugle i forvejen, men vha. farveringsprojektet dog havde været kendt i hhv. 2 og ½ år. Vi har længe haft en fornemmelse af, at sortspætten i de mindre skove også udnytter nogle af de omkringliggende skove til fouragering for at få et tilstrækkeligt fødegrundlag. Med GPS'erne får vi mulighed for at se om denne forventning holder stik. Årtoftfuglen opholder sig i en større skov med et ynglepar, og det er derfor interessant at se om de presser

den til at holde sig indenfor andre områder af skoven end de selv
Igennem vinteren forventer vi at yderligere ca. 10 individer skal levere GPS-data, og der kan derfor ikke siges noget samlet på nuværende tidspunkt. I november er vi lagt ud med 2 hunner i Hostrupkrat og Kelstrup, hhv. 7 og 10K (=ringmærket som unger i 2011 og 2008) og mere el. mindre kendt med mange yngleår bag sig.
Det er os bekendt første gang i verden, der afprøves GPS på sortspætter, men forskellige andre spætter har haft projekter i andre lande. Montagen med plasticstrips er os bekendt også nyt, men vi ville gerne undgå både f.eks. lim og ståltråd for ikke evt. risikere at skade fuglens halefjer. Strips'ene har i øvrigt vist sig lette at fjerne for os. Vi har ikke set tegn på at strips og GPS inkl. antenne generer sortspætten og dens halefjer. Og fuglen holder det generelle indtryk af at bruge det samme overnatningshul i en lang periode (kunne genfanges en uge efter), selv om der i visse skove er andre gode huller til rådighed.

Sådan gik yngleåret 2017 hos os.

Man kan naturligvis følge på AtlasIII, hvor de enkelte par har været i de enkelte år 2014-17 her i Sønderjylland, men kvadrater tager ikke højde for, at visse kvadrater rummer 2 ynglepar (dette er f.eks. set i Åbenrå), ligesom ét enkelt ynglepar kan skifte kvadrat (dette er set i Pamhule) indenfor Atlasårene.
Mit eget ynglekort, der har fandtes nogle år, tager højde for dette, samt viser yngleparrene i den tyske del af mit undersøgelsesområde. Alle sikre ynglepar er blå prikker. Øvrige symboler er de mere eller mindre usikre ynglekategorier der er fundet af mig, oplyst i hhv. DOF- og Atlasbasen, eller oplyst af mine kilder.

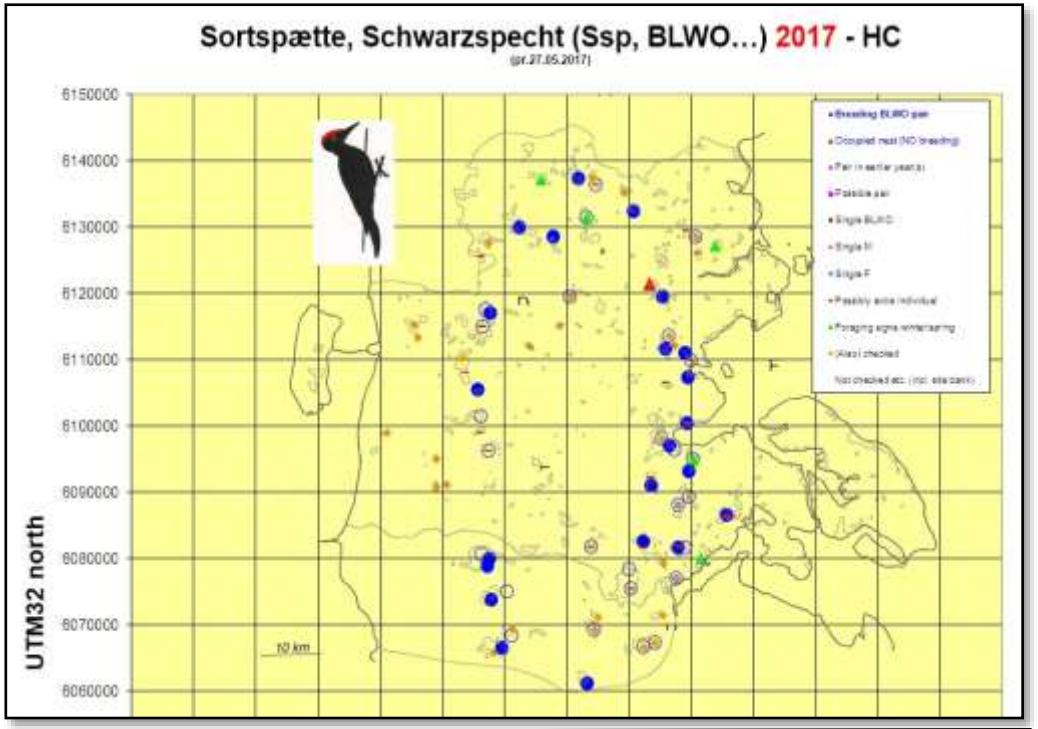

FRA VORES HAVE

Af Gunnar Andersen

Skovskade søger føde under fuglebrættet.

I haven har vi jævnlig besøg af et par skovskader. De kan høres på lang afstand, når de er i området og skræpper, så småfuglene er på vagt. De er især glade for agern og bog, som der er rigeligt af i de mange gamle træer. Den er meget svær at komme tæt på, så man rigtig kan se den spraglede fjerdragt med den blå vingeplet.
En dag vovede den ene sig ned på jorden under fuglebrættet for at se, om der skulle være en godbid der til afveksling. Den er kendt for at gemme føde til vinteren under mos og i huller, og den kan for det meste huske, hvor depoterne er, også selvom der ligger et lag sne.
Jeg glæder mig hver gang, de er på besøg, selvom de oftest gemmer sig mellem buske og træer. Om sommeren kan de godt være slemme, når de røver fuglereder, men det er jo naturens betingelser.

Min yndlingsfugl.

Rødhals eller Rødkælk, som den også kaldes, er min yndlingsfugl, fordi den er så trofast i haven, og den bliver her hele året. Den synger så smukt sin spæde sang i skumringen i det tidlige forår, og på sene vindstille efterårsdage, når de andre fugle ikke siger noget. Den er også meget tillidsfuld.
Det oplevede jeg især sidste år. Hver gang jeg begyndte at rode og grave i haven, kom den lille fugl med de tynde ben og sad ca. 3 m. fra mig og kiggede efter små orm og insekter i den nyopgravede jord. På et tidspunkt satte den sig på håndtaget af trillebøren og kiggede på mig med sine små sorte knappenålsøjne. Jeg vil sige det sådan: den har en høj "Nuttethedsfaktor". Når jeg flyttede mig, fulgte den efter. En dag kom der en ven på besøg, og da vi stod i gårdspladsen og snakkede, medens hans bildør stod åben, var den lige ved at ville flyve ind i bilen. Senere havde min kone havedøren åben, og pludselig var den inde i stuen i vinduet mellem blomsterne. Det syntes min kone var for meget, så hun tog den forsigtig og bar den ud igen.

I år har det ikke været sådan. Jeg har heller ikke gravet så meget i haven, (Det kan forekomme, når man er op i årene). Der er vist også en anden årsag. Jeg ved ikke hvor gammel en rødhals kan blive, men her hos os sørger spurvehøgen for, at småfugle ikke bliver alt for gamle. I forsommeren var der under et træ et plukkested med bitte små orange fjer. Der er stadig en rødkælk i haven, men det er ikke den samme. Den gør hvad den skal og synger fint, men den gider ikke mig og mit havearbejde. Alligevel er den stadig min yndlingsfugl. Den er lidt undselig og tager sig bedst ud, når der en enkelt gang kommer lidt sne.

HVOR GODT ER DE DANSKE SKOVE BESKYTTEDE?

Af Jesper Leegaard - foto: Martin Iversen

Hen over sommeren er jeg blevet gjort opmærksom på en kraftig udtynding/fældning af en skov ved Roost. Fældningen af denne skov har givet anledning til refleksion over, hvor godt de danske skove egentlig er beskyttet.

I DOF-basen er den **k**endt som Smedegade Sumpskov. Den meget fugtige skov har været en fryd for øjet, når man kørte forbi, med dens store variation af hjemmehørende løvtræer, som eg, ask, ahorn, birk, el, røn. Desuden var den fine skoven stort set urørt, hvilket er uhyre sjældent i Danmark. Ifølge ejeren – Klaus Rahbek Andersen – har grøfterne

ikke været oprenset siden 1950´erne. Der har stort set heller ikke været fældet træer siden. Altså en sumpet løvskov, som har været urørt i 60 år – noget af det nærmeste vi kommer naturskov i Danmark.

Definitionen af en "fin skov" afhænger dog af øjet som ser. Ejeren af skoven så en dårlig skov med mange udgåede træer (bl.a. askesyge). En skov som det var svært at færdes i pga. uplejede grøfter. Derfor blev det besluttet at få skoven fældet og at grøfterne herefter skal udbedres, så skoven ikke længere vil være så fugtig og svært at færdes i. Alt træet skal laves til flis. Direkte adspurgt om, hvorvidt man havde overvejelser i forbindelse med at fælde skov i juli måned, blev der svaret " at det er for fugtig at arbejde med maskinerne på andre årstider" & "fuglenes yngletid er vel slut når vi kommer forbi Sankt Hans".

Jeg har haft kontakt til skoventreprenøren som har udført fældningen "Brdr. Højrup" fra Jelling. Her er der ingen slinger i valsen "Vi skover året rundt, fordi det er det vi lever af". Ejeren af firmaet kender ikke meget til den konkrete sag, dog havde maskinføreren udtalt "at det var noget værre smadder at køre i". Alle ansatte som arbejder i firmaet har haft kursus i "Naturnær skovdrift".

Så selv om skovrydning i juni og juli måned er en massakre for de fugle og dyr som yngler i skoven er det fuldstændig lovlig. Nedennævnte med fed skrift har jeg kopieret fra Skovdyrkerforeningens hjemmeside:

I jagtlovens §6a, stykke 2 står der: ***Fugles reder må ikke forsætligt ødelægges, beskadiges eller fjernes. Æg må ikke forsætligt ødelægges eller beskadiges*****. Og i §7, stykke 2:** ***Fugle må ikke forsætligt forstyrres med skadelig virkning for arten eller bestanden*****.**

I artsfredningsbekendtgørelsens §6 findes yderligere regler:

Kolonirugende fugles redetræer må ikke fældes i perioden 1. februar-31. juli. Rovfugles og uglers redetræer må ikke fældes i perioden 1. februar-31 august. Ørnes, sort storks og rød glentes redetræer må slet ikke fældes. Hule træer og træer med spættehuller må ikke fældes i perioden 1.

november-31. august. Digesvalereder må ikke ødelægges i perioden 1. april -31. august.

Der findes i de danske skove i gennemsnit 10 reder pr. hektar. Nogle steder helt op til 30 reder.

Ordet "forsætligt" er værd at bemærke – hvornår er noget forsætligt. Skovdyrkerforeningen tolker som følgende: Hvis man går efter reden er det forsætligt, men hvis man går efter træet er det ikke forsætligt!

De offentligt ejede skove er ikke bedre beskyttet end de private. I statsskovene bliver der fældet, tyndet og fliset lystigt gennem fuglenes yngletid. Hvor jeg til en vis grad godt kan forstå en mælkeproducent, som ikke kan tjene penge på den primære drift, vælger at sælger ud af arvesølvet og fælder den skov som er på ejendommen for at skaffe kapital. Så har jeg til gengæld svært ved at forstå, at staten ikke tager mere hensyn til fugle

og dyr i yngletiden. Det ville være klædeligt for Naturstyrelsen, at de tog de samme hensyn på sine arealer, som forsvaret gør på deres.

Pudsigt nok er det forsvaret som tager mest hensyn til fuglene i yngletiden på offentlige arealer. Fx gælder følgende på forsvarets arealer "For skovene skal det især fremhæves, at man, i modsætning til Miljøministeriets skove, ikke vil skove i den vigtigste del af yngleperioden 15. april – 15. juli. Desuden vil man ikke bruge kemiske bekæmpelsesmidler mod insekter, gnavere eller ukrudt, hverken i skove eller på landbrugsarealer. Skovenes store og gamle træer bevares, og der efterlades mindst 5 træer pr. hektar ved skovning. De naturlige vådområder i skovene genskabes, bl.a. ved lukning af dræn og grøfter, og desuden udlægges der 10% som urørt skov."

90% af alt skov i Danmark er fredskov. Hvad betyder ordet "fredskov" så lige? Jo – det betyder at arealet er fredet for alt andet end skov. Fx må der ikke bygges eller anlægges marker. Træerne må fældes når de er "hugstmodne", hvilket er et meget dårligt dækkende ord, når alt som kan laves til flis er hugstmoden. Når man har fældet i en fredsskov, skal der genplantes skov eller skoven skal selv gro til igen. Der må ikke anlægges juletræ-kulturer i fredsskov.

Naturskov har vi ikke meget af i Danmark. Her i Sønderjylland er Draved skov og Lunden ved Gram slot, små "frimærker" af skov, som viser hvordan det kunne se ud - i Danmark har vi overvejende plantager. Naturskov er skov, som består af unge træer, gamle træer og døde træer og hvor skovbunden ikke bliver drænet. I naturskov findes de største variationer af fugle, dyr, planter og insekter på denne jord. Jeg kan derfor kun på det kraftigste støtte op om Fugleværnsfondens ønske om at erhverve mere skov. Som situationen er nu, kan der ofte findes flere skovfugle i et gammelt villakvarter end i en typisk dansk skov – det kan ikke være rigtig.

SENT YNGLENDE ISFUGLE PÅ ALS

Af Lars Peter Hansen og Gert Fahlberg

Dokumenteret med citater fra DOF-basens kommentarfelt og lydoptagelse af tiggende unger .

Foto: Klaus Bo Jensen

"Det blå lyn", isfuglen, træffes jævnligt omkring Alssund og især ved Sandbjerg sø. De ekstra ture i felten i forbindelse med Atlas III projektet har nu dokumenteret, at isfuglen faktisk yngler i området – endda meget sent.

I området omkring Arnkil skov på Als er den i år set fouragere flere gange – i en bæk i den sydlige del af skoven. I DOF-basens kommentarfelt fra Jesper Tofft fra 10. september læses *"Mistænkt ynglefugl....."* da han havde set en isfugl med fisk i næbbet langs østsiden af Arnkil skov/Arnkilsøre. Dagen efter er redehullet spottet i en højde på ca. 2 meter over havoverfladen i en skrænt ud mod Augustenborg fjord – i den nordlige del af skoven, og til denne observation skriver Gert Fahlberg *"Redehul lokaliseret – flere unger høres kvidre inde fra hullet…"*

Duften fra reden og lydene - bliver yderligere beskrevet og kommenteret de følgende to uger –

"…stærkt ildelugtende rede….lydene fra reden i "flodsangerrytme", "…høres 10 meter fra redehullet…"

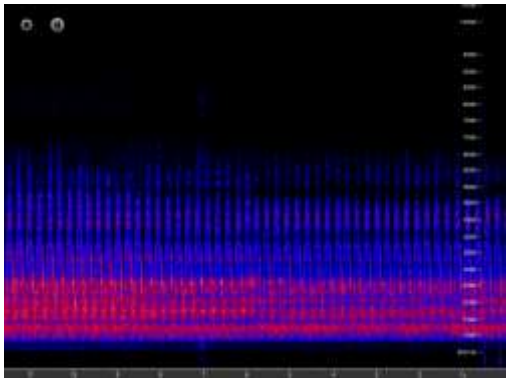

Sonogram fra lydene fra isfuglereden 20.9.2017. Kurven beskriver den snurrende lyd i løbet af 11 sekunder.
Y-aksens yderpunkter er fra 0-11000 Hz

Lyd/videooptagelse fra den 20.september 2017 kan høres og ses på OAS's hjemmeside.

http://oasweb.dk/fuglestemmer.html

I kommentarfeltet fra 2.oktober skrives: *"Ungerne er fløjet fra reden. En voksen fodrede to unger, mens de sad på stenene i det lave vand. Ungerne lavede også selv små dyk, men uden held. Der var ellers småfisk nok – fjordbunden vrimlede med kutlinger…"*

I Atlas III artsvejledningen for isfugl anføres "… i mere sjældne tilfælde kan isfuglen få tre endda fire kuld, og der kan ses nyudfløjne unger helt hen i september".

Efter vor opfattelse kunne man skrive - helt hen i oktober.

Udover ovenstående kommentarer henleder vi Panurus' læseres opmærksomhed på et par citater fra Henning Anthon og Jan Boëtius Nordiske Fugle (1953) – så I fremover lettere spotter ynglende isfugle

"Duften (fra reden) er ubeskrivelig." "Ser man en isfugl flyve med en fisk, der stikker hovedet fremefter, kan man være sikker på, at fuglen er på vej hjem for at fodre ungerne. Disse vil også gerne sluge fisken fra hovedenden."

FUGLETURE

Der var ved redaktionens afslutning ikke indgået kommende fugleture fra DOF Sønderjylland eller Fugleværnsfonden, hold derfor øje med de respektive foreningers hjemmeside.

Fugleture i OAS regi kan du se på www.oasweb.dk, hvor du kan tjekke aktivitetskalenderen og/eller hente foreningens folder over planlagte ture.

Med venlig hilsen
Redaktøren

På OAS's efterårstur til vadehavet, som på grund af en del dis, ikke blev den helt store succes, endte bussen efter et tip ved Vidåen i Tønder.
Her var observeret vandstær, og efter lidt søgen dukkede en enkelt op, eller rettere blev den opdaget. Lidt usædvanligt sad en helt stille og lod alle "fototosserne" komme helt tæt på.
Her er det Bent Hylsebeck, der har kørt det store skyts i stilling. Et af hans billeder kan du se på bagsiden.
Bents teori til fuglens opførsel er, at den måske ikke var helt rask.

Bent og vandstæren
Foto: Lars Peter Hansen (efterredigeret)

PANURUS

Udgives af Dansk Ornitologisk Forening (DOF) Sønderjylland og Ornitologisk forening for Als og Sundeved (OAS).

Oplag: 400 eksemplarer.
Tryk: A. Søe-Knudsen, Stoholm
ISSN0904-5619

Løst abonnement
Pris: kr. 150,00
Som indbetales på kontonummer 7970 0114097 (Sydbank) og mærkes "Panurus"
Husk at oplyse navn m.m.
NB: Må ikke bruges til indbetaling af kontingent til OAS.

PANURUS er et fælles medlemsblad for DOF-Sønderjylland og Ornitologisk forening for Als og Sundeved (OAS). Bladet udkommer som udgangspunkt med 4 årlige numre.
Synspunkter der kommer til udtryk i artikler m.m. , dækker ikke nødvendigvis foreningernes holdninger. Eftertryk i uddrag er tilladt med tydelig kildeangivelse.

Bladets formål er:
- at formidle sønderjyske ornitologers naturoplevelser.
- at formidle den løbende diskussion om naturbevarelse.
- at være til gensidig inspiration.
- at formidle ornitologisk viden om primært den sønderjyske fuglefauna.

Redaktion

Viggo Petersen
Kongshoved 5
Kegnæs
6470 Sydals
5135 1373
petersenviggo@gmail.com

Gabor Graehn
Nyvang 10
6400 Sønderborg
gaborgraehn@gmail.com

Produktionsplan for 2018

- **Deadline for nr. 1 er 15. februar**
- Deadline for nr. 2 er 15. maj
- Deadline for nr. 3 er 15. august
- Deadline for nr. 4 er 15. november

Artikler sendes til Gabor eller Viggo som Word-fil.
Billeder og illustrationer sendes som jpg-fil/jpeg-fil eller som papirfoto /tegning til scanning (ønsker du sidstnævnte retur, bedes du notere det).

Besøg DOF-Sønderjyllands hjemmeside på **www.dof-syd.dk** eller se på Facebook.
Her finder du masser af oplysninger om lokalafdelingen, aktuelle nyheder, forum og galleri, samt tidligere numre af PANURUS.
Mødestedet for sønderjyske ornitologer

Besøg også **www.oasweb.dk**
OAS hjemmeside med ture, fotos og blog.
Her finder du også tidligere numre af PANURUS

Med ca. 400 modtagere har PANURUS en stor læserskare. Bladets indhold bygger på artikler og billeder, der genspejler medlemmernes oplevelser. **Vi modtager derfor gerne artikler/billeder fra dig. Disse vil blive bragt med minimal redigering.**
Redaktionen opbygger et billedarkiv om Sønderjyllands natur og fugleliv. Til dette arkiv modtager vi gerne billeder fra medlemmer fra hele landsdelen. Alle skarpe billeder har interesse. og kan sendes til redaktionen som jpg- og jpeg-filer.
Angiv gerne oplysninger om billedet (hvem, hvad, hvor, hvornår).
Ved gengivelse i PANURUS vil fotografen altid blive krediteret.

STØT VORE ANNONCØRER - DE STØTTER OS

Dansk Ornitologisk Forening Sønderjylland

Formand: Jørn Vinther Sørensen
Kongevej 64
6100 Haderslev

Tlf.: 7453 1720 / mobil: 2080 3916
mail: jorn.vinther.sorensen@gmail.com

www.dof-syd.dk

Kontingent opkræves af hovedforeningen.

Ornitologisk forening for Als og Sundeved

Formand: Kaj Abildgaard
Johan Skjoldborgs Vej 3
6400 Sønderborg.

Tlf.: 3020 8456 (NYT)
mail: abildgd@stofanet.dk

www.oasweb.dk

Kontingent til OAS (kr. 150,00) indsættes på reg.1551 kontonr. 9104429

AFSENDER

PANURUS
Viggo Petersen
Kongshoved 5
Kegnæs
6470 Sydals

POST
PP DANMARK
B